

КОРОТІЧ Т.А.

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

(ідейно-естетичний рівень)

Раніш ніж приступати безпосередньо до аналізу художнього тексту, треба в'яснити та визначитися з тим, що мається на увазі під текстом. Багатогранність поняття «текст» призводить до необхідності виділити в ньому те, що являється центральним, відображаючим його прикмети. Актуальність даного дослідження полягає в визначенні тексту, як лінгвістичної одиниці, що є першим етапом дослідження та аналізу тексту, а також у визначенні рівнів аналізу тексту та індивідуально-авторського підходу до інтерпретації тексту, який впливає на ідейно-естетичний рівень аналізу тексту.

І. Р. Гальперін визначає текст як добуток мовознавчого процесу, володіючий завершеністю, об'єктивований у вигляді письмового документу, до складу якого входять: назва (заголовок) та ряд особливих одиниць (понад фразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку та який має визначену ціле направленість і прагматичну установку. Найбільш чітко та коротко формулює сутність явища, що розглядається – тексту – А.А. Леонтьєв, кажучи, що текст – то є функціонально завершене мовне ціле. Автор відмічає також, що неможливо лінгвістично визначити поняття цілісності тексту, що вона визначається тільки її змістом, яке повинно уявлятися відправнику та отримувачу як якась «осмислена доцільна єдність». К. Кожевнікова розглядає текст як цілісну замкнуту вищу комунікативну одиницю, основною конституційованою ознакою є зв'язність – семантична, яка присутня обов'язковою, та формальна, що пояснюється використанням граматичних та лексичних засобів мови. М. П. Йоніце підкреслює зв'язність тексту як невід'ємну його ознаку, що виявляється в його смисловій цілісності та має мовні способи вираженості. Розвиваючи далі свою думку, вчений каже, що саме ці способи

вираження зв'язності тексту, тобто мовні механізми, які з'єднують разом окремі елементи тексту та створюють в результаті формально-смыслову єдність, та служать в першу чергу об'єктом визначення лінгвістики тексту. Таким чином, текст – системний факт мовного акту, що представляє собою цілісне, впорядковане завершене повідомлення, та що виконує певні функції з певною структурою. Текст має свій зміст організований за моделлю форм повідомлення, що існують в літературній мові та зі своїми специфічними ознаками. В той же час необхідно розрізняти художній текст та не художній текст. Художній текст відрізняється своєю поліфункціональністю. Художній текст відображає дійсність сприйняту та відображену світоглядом автора, виражає відношення автора до оточуючого, звертає індивідуально – авторську оцінку того, що відбувається, адресату з метою вплинути на його відношення до описаного та на його поведінку. Вадим Руднев визначає художній текст як складно побудований сенс, всі елементи якого суть значущі виразники певного змісту.

Всі види текстів відображають дійсність, але в результаті того, що кожен з них використовує свої, тільки йому притаманні засоби, свою мову, тексти здатні відтворювати різноманітні сторони дійсності не з однаковою ступінню точності та повноти. Кожен текст здатен розкривати з найбільшою силою та яскравістю ту сторону дійсності для зображення якої найбільш сприятливі його специфічні мовні засоби, окрім загальних спеціальних законів. Кожен текст представляє собою систему співвіднесених факторів. Цілком очевидно, що текст утворюється не в результаті мирного співіснування всіх факторів, а домінуванням одного з них та підпорядкуванням всіх інших домінантів. Домінуючим фактором в художньому творі є відбиток світогляду, поетичного бачення дійсності, мовлення, стилю автора. Правильно проаналізувати твір – це означає, правильно зрозуміти специфіку потоку свідомості автора. Об'єкт та суб'єкт в художньому творі тісно пов'язані між собою. Проблема образу автора в художньому тексті як детермінанти в творі була висунута В. В. Виноградовим, подальше ця проблема розвивається в працях багатьох філологів: Новікова Л.А., Долініна К.А., Дубровіна Є.М. та ін. Новіков Л.А.

узагальнив висловлювання по проблемі взаємозалежності суті художнього твору та образу автора та виділив образ автора як своєрідну ієрархічну найвищу поетичну категорію, що створюється письменником та відтворюється співтворчістю читача, та що являє собою детермінанту літературного твору – головну особливість його змісту та структури, яка визначає його специфіку, напрямок та характер його розгортання та розвитку.

Художній текст несе читачеві чуттєво-конкретний образ уявного відрізка дійсності. На відміну від наукових текстів, які дають нам абстрактне значення у формі загальних понять, художній текст створює «живу модель» відрізка уявної дійсності. Цінність художнього твору, посідає в тому, що він надає можливість читачу поєднатися з персонажами та відчувати все що відбувається на собі. Звідси специфічна конкретність художнього твору. Необхідною передумовою читацького співпереживання є участь в цьому автора, тобто наявність образу автора в творі. Як вказує В. В. Виноградов: образ автора є концентроване втілення суті твору, що поєднує всю систему мовних структур персонажів та їхнє співвідношення з оповідачем або оповідачами та через них є ідейно-стилістичним осередком, фокусом цілого.

Якщо форма життєподоби в художньому тексті сприймається частіше за все через чуттєво-конкретний образ уявного відрізка дійсності, то форма ідейно-естетичного змісту сприймається переважно аналітично, та як зміст концентрує в собі авторську естетичну оцінку зображення та являє собою цілісний семантичний комплекс, що виникає у мисленні адресата в результаті декодування застосованих автором мовних засобів, за допомогою яких автор реалізує свій задум в тексті. При сприйманні та розумінні тексту встановлюються певні відносини не тільки між змістом окремих контекстів, а й текстів в цілому. Розкриттям змісту закладеного в тексті займається інтерпретація тексту, яку називають тлумаченням, аналізом тексту.

Аналітичний підхід до вивчення художніх текстів дозволяє детально розглянути та описати різноманітні рівні тексту, але без синтетичного розгляд елементів різних рівнів тексту, без урахування взаємозалежності одиниць одного рівня та різних

рівнів цілісне вивчення текстів не можливе. В центрі вивчення повинні бути всі складові тексту вцілому, які семантично концентрують всю сутність досліджуваного. Всебічне урахування функціонування та взаємодії, синтезу різноманітних за своїм характером компонентів тексту, їхнього семантичного та естетично направленого використання особливо важливе при вивченні мови літературних творів.

Художній текст який являє собою складну структуру. При цьому більшість вчених – лінгвістів та літературознавців пропонують вивчити художній текст на наступних рівнях: ідейно-естетичному, жанрово-композиційному, та мовному (Новіков Л.А., Хованська З.І., Васильєва А.Н.).

Розгляд організуючого принципу композиції художнього твору, специфіки його жанру, системи його образів в їхньому взаємозв'язку та розвитку, характеру оповідання, в ролі розповідача або ліричного героя, а також системи оцінок, що витікають з авторських позицій – це задачі аналізу художнього тексту на жанрово-композиційному рівні. Жанрово-композиційний рівень займає проміжне положення між ідейно-естетичним та мовним рівнями і знаходиться в одній площині із сюжетно-структурним, запропонованим В. Я. Проппом для аналізу текстів казок. Сюжет, композиція, їхня структура виступають найважливішими організуючими елементами їхньої форми та забезпечують єдність та цілісність літературного твору.

Разом з тим для деяких літературних жанрів вчені пропонують розглядати тексти художніх творів також на структурному рівні (Пропп В.Я. – тексти казок; Леві-Стросс К. – тексти міфів). Проте Р. Братт – представник відомої французької семіотичної школи, констатує факт відсутності чіткого та однозначного визначення семіотичного аналізу літературного твору: «структурний аналіз оповідання, - пише він, - знаходиться зараз в стадії активної розробки. Всі види дослідження мають одну й ту саму наукову засаду – семіотику (семіологію), або науку про значення. Але вони вже виявляють (і це слід привітати) розбіжності пов'язані з різною трактовкою наукового статусу семіотики та відповідної системи понять» загальним в поглядах французьких

дослідників – структуралістів та в методиці В. Я. Проппа є відокремлення інваріантної структури в тексті та прагнення створити типологію текстів на її основі. Але дослідження вчених прихильників структурної семіотики торкалися текстів фольклорних жанрів. З. І. Ховальська справедливо визначає, що перенесення структурного принципу аналізу з фольклорних форм на художню літературу призводить до ігнорування творчої ролі автора та, як наслідок цього, до невірною уявлення про структуру витвору мистецтва, а також, що при вивченні літератури структурно-семіотичний підхід розкриває один аспект твору (логічний аспект його внутрішньої текстової організації), але не пояснює його спеціально-ідеологічну та художню природу, що складає його сутність.

Ідейно-естетичний зміст художнього твору виражається через індивідуально-авторську оцінку, тобто сама ідея висловлює авторський світогляд, авторську життєву позицію. Ідея не розкривається прямо, а затверджується цілісною структурою твору, в якій відображається авторська позиція. Саме в цьому міститься стилістична єдність художнього твору при всій різноманітності складових його частин. Новіков Л.А. розглядає ідейно-естетичний рівень аналізу художнього тексту в якості вихідного для письменника (задум) та кінцевого для читача (його свідомості) в процесі породження, передачі та засвоєння ідейно-естетичної інформації тексту. Ідейно-художня позиція притаманна письменнику, завжди конкретизується в даному літературному творі, втілюючись в певному естетичному намірі, який, в свою чергу, реалізується в композиції цього твору. Характер естетичного наміру в кожному окремому випадку визначає вибір композиційно-літературного засобу або компоненту твору, які стають композиційною домінантою, основним принципом, який диктує організацію всієї структури. Ідейно-естетичний рівень твору визначається індивідуально-психологічними особливостями його творчої особистості, які залежать від соціального середовища, де знаходиться автор, від класової та партійної ідеології, від літературної течії до якої відноситься автор та від багатьох інших факторів. Особливу роль при аналізі художнього твору відіграє

світогляд автора, хоча це є поза текстовий фактор. Під світоглядом автора слід розуміти систему поглядів, понять та уявлень про оточуючий світ, а також філософські, суспільно-політичні, етичні, естетичні, природно-наукові погляди автора. Розширений аналіз художнього твору з точки зору його зв'язку з епохою, його місця в літературному процесі, у визначеному літературному процесі, у визначеному літературному направленні і т.д. – це галузь літературознавства. Інтереси лінгвістики та літературознавства у цьому плані зіткаються, але не співпадають повністю. Лінгвістичний аналіз тексту характеризується комплексним розглядом тексту художнього твору з боку його ідейного змісту, образів, мови, розуміння семантики окремих слів та цілого тексту: різними підходами до інтерпретації тексту. Лінгвістичний аналіз художнього тексту – це широке поняття, який включає в себе різні типи аналізів більш вузьких, більш специфічних, таких як лінгвістичний коментар, лінгвістичний аналіз, лінгвосемантичний аналіз. Лінгвістичний коментар – це пояснення нерозумілих, застарілих маловживаних слів та виразів – притаманний мовному рівню комплексного аналізу художнього твору. Лінгвостилістичний аналіз тексту охоплює мовні засоби, які вживаються автором в художньому творі для досягнення поетичного втілення задуму твору. Цей тип лінгвістичного аналізу також співпадає з мовним рівнем. Лінгвосемантичний аналіз припускає дослідження тексту шляхом розкриття його семантики, його поетики у комплексі з ідейним змістом та системою мовних образотворчих засобів. При лінгвосемантичному аналізі досліджується композиційно-змістова структура тексту, метафоричні та символічні функції словесних образів в їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, за допомогою яких виражається задум твору. Об'єктом такого аналізу також є переважно мовний рівень тексту. Таким чином, мовний рівень художнього тексту являє собою систему образотворчих мовних засобів, за допомогою яких виражається ідейно-естетичний зміст художнього твору. Згідно З.І. Хованської, мовний рівень аналізу тексту складається з розповідної структури або розповідання в широкому значенні слова, в якому можна спеціально виділити

систему стилістичних заходів. Мовна структура художнього твору є матеріалом, втіленим на більш високих рівнях структури, а також засобом викладення жанрово-композиційного та структурно-сюжетного рівнів та засобом вираження ідейно-естетичного завдання. Мовні засоби в більшості випадків не є безпосередньо, а опосередковано виражають ідейно-естетичний зміст.

Висновки. Текст художнього твору являє собою складну структуру. Але більшість лінгвістів та літературознавців пропонує досліджувати тексти на таких рівнях: ідейно-естетичний, жанрово-композиційний і мовному (А. М. Васильєва, Л. А. Новіков, З. І. Хованська). Для деяких літературних жанрів вчені пропонують розглядати тексти на їхньому структурному рівні (К. Леві-Стросс – тексти міфів та В. Я. Пропп – тексти казок). При аналізі авторського художнього твору розкривається структура світогляду автора і створена його свідомістю структура світу – певний соціально-історичний світогляд. Ідейно-естетичний рівень аналізу художнього тексту охоплює авторську естетичну оцінку, тобто сама ідея має естетичний характер і висловлює авторську життєву позицію.